

Muhaddislere Rehber

Hatib el-Bağdâdî ve el-Câmi‘ Adlı Eseri,

Muhammed Enes Topg l,

İstanbul: İFAV Yayınları 2025, 208 sayfa.

Hadis ilminin büyük oranda teşekkül ettiği hicri V. yüzyıl, metodolojik anlamda derinliğin kazandırıldığı bir dönemdir. Bu dönemi kıymetli kılan  limlerden Hatib el-Bağdâdî, ortaya koyduğu eserler ile hadis alanına önemli katkılar sağlamıştır. Tanıtmayı amaçladığımız Muhammed Enes Topg l tarafından hazırlanan *Muhaddislere Rehber Hatib el-Bağdâdî ve el-Câmi‘ Adlı Eseri* adlı  alışma, Hatib el-Bağdâdî’nin ilk dönem İsl m toplumu içinde süregelen hadis eğitim ve  ğretimi  d bına dair kaleme aldığı *el-Câmi‘ li-ahl ki’r-r vi ve  d bi’s-s mi’*in detaylı incelemesini sunmaktadır.

Eser,  ns z, giriş, beş ana bölüm ve sonuç kısmından oluşan bir yapıya sahiptir. Önsözde çalışmanın amacının hadis tarihinin yeterince  alışılmayan V. yüzyılı üzerine yeni araştırma alanları üretmek olduğu bey n edilmiştir. Yazar çeşitli okumalar yaparken aldığı notları zorlu bir sürecin nihayetinde kitap haline getirmiş ve okuyucuya sunmuştur.

Giriş bölümünde eserin konusuna ve literatür tahliline yer verilmiştir. Konu bağlamında eserin, erken dönem İsl m eğitim sistemine dair bilgiler sunduğu, 5. asırda cereyan eden ilm  faaliyetler hakkında ipuçlarına yer verildiği ifade edilmiştir. Bu minvalde eserin tarihi arka plan ve telif geleneği çerçevesinde tahlil edileceği vurgusu yapılmıştır. Ardından yazar okuyucuya tanıtacağı çalışmanın her bir bölümünde nelerden bahsedeceğini özetlemiştir. Literatür tahlilinde ise, *el-Câmi‘* ekseninde yazılan tez, makale, müstakil çalışmalar kabilinden metinlerin dikkate alınacağı beyan edilmiştir. Böylelikle literatür taraması doğrudan *el-Câmi‘*  zerine odaklanan çalışmalarla sınırlandırılmıştır.

Birinci bölümde Hatib’in hayatı ve eserleri ele alınmıştır. Yazar, ders aldığı hocalarını, rihlelerini, ilmi faaliyetlerini kronolojik düzlemde işleyerek müellifin biyografisini sunmuştur. İlm  birikimini büyük  l de hadis ilmine tahsis eden Hatib birçok önemli eser telif etmiştir. Yazar, Hatib’in eserlerini tam bir kronoloji elde edilemediği için belli başlı telifat merkezinde yahut müellifin diğer çalışmalarına yaptığı atıflar doğrultusunda bir sıralama oluşturmuştur.

İkinci bölüm, *el-Câmi*'nin telif sebebi, tarihi ve nakil serüveni başlığını taşımaktadır. Yazar, her birini alt başlıklandırma yaparak bağlamsal analizler sunmuştur. *el-Câmi*'in telifinin arka planında yer alan unsurlar, literatür ve tarihi bağlam üzerinden ortaya koyulmuştur. Hatib'in 'Edeb' çatısı altına giren 'Edebü'l-âlim ve'l-müteallim', 'edebü'l-kâtib', 'edebü'l-muhaddis' türlerinden istifade ettiği düşünülen çalışmalara işaret edilmiştir. Daha sonra müellifin böyle bir eseri ne için kaleme almış olabileceği sorusu bağlamında, telif ortamının nasıl şekillendiğini ve dönemin şartlarının esere etkisi üzerinden tarihi bağlam odaklı bir inceleme yapılmıştır.

Bölümün ikinci kısmında eserin ismi ve telif tarihine yer verilmiştir. Ardından Hatib'in *el-Câmi*'den önce telif ettiği eserlerin yazmalarında böyle bir eser telif edeceğini zikrettiği tespit edilmiştir. Ayrıca eserin telif tarihi de nüshalar üzerine alınan semâ kayıtları doğrultusunda tahmini bir zaman dilimine ulaşılmıştır. Bölümün son kısmında, *el-Câmi*'in nakil/rivâyet serüveni ve literatürdeki görünüşleri'e ilişkin bilgilendirmeler yapılarak eserin nakil serüvenine dair veriler, birtakım icâzetlerde yer alan semâ kayıtları ve fihrist türü eserler incelenmiştir. Bununla birlikte *el-Câmi*'in nakil şeması çıkarılarak doğrudan Hatib'den nakledenler büyük oranda şemada gösterilmiştir. Son olarak *el-Câmi*'den sonra telif edilen eserlerde edeb bahislerine yer verildiğine değinilmiş ve bu hususta bazı müelliflerin çalışmaları incelenmiştir. Elhasıl *el-Câmi*'in hadis usulü eserlerine, âdâba dair bahislerin yanında usûl bahisleri kabilinden de kaynak olduğu yazar tarafından tespit edilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, *el-Câmi*'in yapısal analizi ele alınmıştır. Bölümün ilk konusu eserin cüz yapısıdır. Yazar mevcut yazma nüshaları ve alınan semâ kayıtlarını mukayese ederek bir incelemede bulunmuştur. İkinci konu 'metnin yapısı' hakkında olup üç alt başlıkta işlenmiştir. İlk olarak kitabın bölümlerinin, okuyucuya sistemli bir ilerleme sunduğu belirtilmiş, daha sonra birkaç bölüm örneği verilerek kitabın bölümleri, kendi içindeki alt başlıklar ve müellifin zikrettiği rivâyetler incelenerek *el-Câmi*'in genel yapısı ortaya çıkarılmış; bu hususta bölüm uyumsuzlukları, tekrarlar ve kitap ravilerinin tutumları da incelemeye dâhil edilmiştir. Bölümün üçüncü konusunda *el-Câmi*'deki metin içi değerlendirmeleri 'ana konuya dönme' temalı yönlendirmeleri ve iç bütünlüğü sağlamak adına yaptığı iç atıflar, örnekler çerçevesinde incelenmiştir. Son olarak Hatib'in metinde yaptığı değerlendirmelerin fonksiyonları, eserden bazı rivâyet alıntıları yapılarak değerlendirilmiş ve *el-Câmi*'in salt rivayet yığını olmadığı ifade edilmiştir.

Eserin, dördüncü bölümü, kaynaklar, aktarım kalıpları ve kaynakların coğrafyası olmak üzere üç alt başlıktan müteşekkildir. Yazar, *el-Câmi*'in kaynaklarını açık, dolaylı, örtük şeklinde üç grupta ele almıştır. Açık kaynaklar kısmında Hatib'in kendi kitaplarına yaptığı atıflar, şifâhi aktarımları, yazılı metinlere yaptığı atıflar, yazışma/mektuplaşma aracılığıyla sahip olduğu birtakım bilgiler, me-

tinden alıntılanan örnekler ile analiz edilmiştir. Dolaylı kaynaklar kısmına geçmeden önce devrin telif geleneği hususunda bilgilendirme yapılmıştır. Bununla birlikte *el-Câmi*'in Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'i* adlı eseri üzerine bir müstahrec olduğu yapılan delillendirmelerle beyan edilmiştir. Dolaylı kaynak kullanımına gelince, verilen örnekler ışığında Hatîb'in istihrac faaliyeti yaptığı kanısına varılmıştır. Örtük kaynaklar kısmında, müellifin eseri telif ederken kaç hocasına başvurduğu ve onlara yaptığı atıflar tablolastırılarak okura sunulmuştur.

Sonrasında, müracaat ettiği temel kaynak denilebilecek beş hocası hakkında bilgi ve değerlendirilmeler yapılmış ve incelenen her kaynak sonunda maddeler halinde özet verilmiştir. İkinci alt başlıkta müellifin nakilde bulunduğu hocalarından hangi yollarla bilgi edindiği incelenerek kullandığı şigalar grafikle gösterilmiştir. Bölümün son kısmında *el-Câmi*'in referans alındığı, müellifin hocalarıyla bir araya geldiği ve eserde kendilerinden rivayette bulunduğu hocaların mensup oldukları bölgelere ilişkin bir tetkik yapılarak buna dair bir grafik sunulmuştur.

Çalışmanın beşinci bölümünde, *el-Câmi*'in dört husus etrafında 'muhteva tahli' analiz edilmiştir. İlk kısımda eserde yer alan rivayetler kaynakları ve bilgi değerleri tespit edilerek mevcut oranları yüzdelik dilim şeklinde belirtilmiştir. Elde edilen sonuçlarda metinde yer alan fazlaca zayıf hadis ve az da olsa uydurma haberin varlığına dikkat çekilmiş ve bunun olası sebepleri zikredilmiştir. İkinci kısımda *el-Câmi*'in kendisinden önceki ve sonraki eserler arasında ayırt edici birkaç özelliğinden bahsedilmiştir. Metin özelinde ilim tâlibinde olması gereken vasıflar ve ilim tâlibinin yapması gerekenler ifade edilmiştir. Daha sonra eser, yazı kültürü ve şiirler bağlamında kültür çerçevesinde değerlendirilerek birtakım bilgiler serdedilmiştir. Üçüncü kısımda eser, belirlenen bazı konular etrafında hadis tarihi açısından ne ifade ettiğine dair incelemeler yapılmıştır. Son olarak, bir usul metni olma vasfını taşımasa da yer yer bazı konulara değinmesi bakımından eser hadis usulü açısından da incelemeye tabi tutulmuştur. Bu minvalde *el-Câmi*, aynı müellife ait *el-Kifâye fî (ma'rifeti usûli) ilmi'r-rivâye* ile bazı usul meseleleri üzerinden mukayese edilerek eserin usule dair ne tür ifadelere yer verdiği gösterilmiştir.

Sonuç bölümünde yazar, Hatîb el-Bağdâdî ve *el-Câmi*' özelinde sunduğu çalışmanın kısa bir özetini vermek suretiyle çalışmanın neticesinde elde edilen bulgularla hicri IV. ve V. asırlarda telif edilmiş metinlerin içeriğine dair bir yöntemin tespit edildiği ve sonraki çalışmalarla teyit edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. *el-Câmi*' çerçevesinde incelenen konular üzerinden zikredilen dönemde telif edilen diğer eserler Hatîb el-Bağdâdî'nin irtibat kurduğu örneklerle ifade edilmiştir. Klasik dönemde yazılan bir eserin yapısal tahlilinin nasıl ve ne şekilde yapılacağına dair hususlar verilerek çalışmanın bu doğrultuda olabileceği belirtilmiştir. Son olarak yazar, çalışma boyunca ilgi çeken fakat daha sonraki araştırmalara fikir olabilecek üç konuya değinmekle iktifa etmiştir.

Tanıtılan kitapta, Hadis ilmine dair ardında pek çok telifat bırakan Hatîb el-Bağdâdî'nin, en genel anlamda 'edep' kısmına giren *el-Câmi*'in tarihsel bağlam, telif ortamı, nakil serüveni, yapısal durumu gibi konular hakkında geniş bir çerçeve çizilerek okuyucuya takdîm edilmiştir. Söz konusu çalışmada konu ile alakalı verilen bilgilerin okurun zihninde daha anlaşılır olması için, yapılan değerlendirmeler ve grafikler eserden istifade etmeyi kolaylaştırmıştır. Yazar, ortaya koyduğu çalışma ile özellikle hadis tarihinin yeterince ele alınmamış olan hicri V. asrına dair yeni inceleme alanları oluşturmayı hedeflediğini belirterek literatüre önemli bir katkı sunmuştur.

Esra YAYLA (eyayla446@gmail.com)

ORCID: 0009-0001-5321-0912

Bursa Uludağ Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, BURSA